

Πρακτικός οδηγός ανάγνωσης άρθρων στην Κοινωνική Ψυχολογία¹

Βασίλης Γ. Παυλόπουλος, *Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών*
Παναγιώτης Σ. Κορδούτης, *Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης*

Ποιος είναι ο λόγος ύπαρξης ενός χρηστικού οδηγού σχετικά με τον τρόπο ανάγνωσης μιας κοινωνιοψυχολογικής μελέτης; Θα έλεγε κανείς ότι η συγγραφή (και όχι η ανάγνωση) μιας επιστημονικής έρευνας είναι πιο επίπονη και απαιτητική διαδικασία, η οποία δικαιολογεί την υιοθέτηση ειδικών προδιαγραφών για την επιτυχή ολοκλήρωσή της. Πράγματι, τέτοιοι οδηγοί υπάρχουν και είναι εξαιρετικά χρήσιμοι (π.χ. Cone & Foster, 1993). Κάποιοι από αυτούς μάλιστα δεν προτείνουν απλώς, αλλά ορίζουν τα ίδια τα κριτήρια που διέπουν το ύφος και την εκφορά του επιστημονικού λόγου. Στο χώρο της Ψυχολογίας, τέτοιο πρότυπο αποτελεί εδώ και τουλάχιστον έξι δεκαετίες το Publication Manual του American Psychological Association, το οποίο έχει φτάσει αισίως στην 5^η έκδοσή του (2001), ενώ σχετικά κεφάλαια περιλαμβάνονται μερικές φορές και σε εγχειρίδια μεθοδολογίας της έρευνας (π.χ. Bem, 2003. Κομίλη, 1989. Παρασευόπουλος, 1993).

Από το άλλο μέρος, η σύγχρονη γλωσσολογία προειδοποιεί ότι η ανάγνωση ενός κειμένου δεν είναι μια παθητική διαδικασία πρόσληψης πληροφοριών, αλλά απαιτεί την ενεργητική εμπλοκή του αναγνώστη σε πολλαπλά επίπεδα ανάλυσης (Μπαμπινιώτης, 1991). Αρκεί να θυμηθούμε ότι πολλές φορές διαβάζουμε για να διαπιστώσουμε τι ...δεν χρειάζεται να διαβάσουμε, εφόσον ο αυξανόμενος όγκος των πληροφοριών και ο περιορισμένος χρόνος μας αναγκάζουν να γινόμαστε επιλεκτικοί. Όσον αφορά ένα ερευνητικό άρθρο, ειδικότερα, η ανάγλωσή του θα γίνει ανάλογα με τους στόχους του εκάστοτε αναγνώστη. Σε διαφορετικά σημεία θα εστιάσουν το ενδιαφέρον τους ένας επαγγελματίας ψυχολόγος, ένας ακαδημαϊκός ερευνητής, ένας κριτής άρθρου που πρόκειται να δημοσιευθεί σε επιστημονικό περιοδικό (Sternberg, 2005), και σε διαφορετικά σημεία ένας φοιτητής. Το κεφάλαιο αυτό απευθύνεται κυρίως στην τρίτη ομάδα αναγνωστών, δηλ. τους φοιτητές.

Επιπλέον, το κεφάλαιο αυτό περιορίζει τις φιλοδοξίες του σε οδηγίες για την ανάγνωση κοινωνιοψυχολογικών ερευνών, οι οποίες συνήθως δημοσιεύονται σε επιστημονικά περιοδικά. Επισημαίνεται ότι τα *ερευνητικά άρθρα*, τα οποία παρουσιάζουν την πορεία διεξαγωγής και τα αποτελέσματα μιας εμπειρικής έρευνας, αποτελούν ένα μόνο τύπο δημοσίευσης που θα συναντήσει κανείς σε μια επιστημονική έκδοση. Άλλα είδη άρθρων είναι οι *βιβλιογραφικές ανασκοπήσεις*, οι οποίες συνοψίζουν και παρουσιάζουν κριτικά προηγούμενες δημοσιεύσεις σε ένα συγκεκριμένο τομέα, και τα *θεωρητικά άρθρα*, τα οποία επίσης ανασκοπούν προηγούμενες έρευνες, αλλά επιπλέον επικεντρώνονται στην ανάπτυξη και διατύπωση θεωρητικών μοντέλων και σχημάτων για την ερμηνεία των εμπειρικών δεδομένων.

Οι λόγοι για τους οποίους θα περιοριστούμε εδώ στα ερευνητικά άρθρα είναι αρκετοί. Εκτός από τους εύλογους περιορισμούς χώρου, οι δημοσιευμένες έρευνες αποτελούν το «σκληρό πυρήνα» της επιστημονικής γνώσης και είναι η βάση πάνω στην οποία «χτίζονται» τόσο οι βιβλιογραφικές ανασκοπήσεις, όσο και τα θεωρητικά άρθρα. Τα δύο αυτά είδη δεν διέπονται από την περιοριστική όσο και σφικτή, από τεχνικής άποψης, δομή που χαρακτηρίζει τα ερευνητικά άρθρα. Επιπλέον, οι φοιτητές ψυχολογίας ενδέχεται να αντιμετωπίσουν μεγαλύτερη δυσκολία κατά την προσέγγιση των ερευνητικών άρθρων, κυρίως εξαιτίας της εξειδικευμένης γλώσσας και ορολογίας που συχνά αυτά χρησιμοποιούν. Ας τα δούμε, λοιπόν:

¹ Το κεφάλαιο αυτό περιλαμβάνεται στο Π. Σ. Κορδούτης, & Β. Γ. Παυλόπουλος (Επιμ.). (2006). *Περίεργα έρευνας στην Κοινωνική Ψυχολογία*. Αθήνα: Ατραπός.

Η ανατομία μιας ερευνητικής μελέτης

Τα περισσότερα περιοδικά στο χώρο της Ψυχολογίας² δημοσιεύουν ερευνητικά άρθρα, τα οποία ακολουθούν την προτεινόμενη από τον American Psychological Association (2001) δομή. Η τυποποίηση αυτή βοηθά τους συγγραφείς να οργανώσουν και να παρουσιάσουν το υλικό τους, όσο και τον αναγνώστη να εντοπίσει γρήγορα και με ευχέρεια τις πληροφορίες που ψάχνει, να κατανοήσει καλύτερα τα αποτελέσματα και να τα αντιπαραβάλει με συναφείς έρευνες. Παρακάτω θα συζητηθούν τα τυπικά μέρη ενός ερευνητικού άρθρου: ο τίτλος και η περίληψη, η εισαγωγή, η μέθοδος, τα αποτελέσματα, η συζήτηση και η βιβλιογραφία. Σημειώνεται εκ των προτέρων ότι, όπως και στη λογοτεχνία(!), η ανάγνωση μιας δημοσιευμένης έρευνας δεν ακολουθεί απαραίτητα την προκαθορισμένη σειρά, δηλ. από την αρχή προς το τέλος, αλλά μπορεί να προσαρμόζεται ανάλογα με τους στόχους του αναγνώστη και με σκοπό την ισορροπία ανάμεσα στην άντληση χρήσιμων πληροφοριών και την εξοικονόμηση πολύτιμου χρόνου και ενέργειας.

Τίτλος και περίληψη

Όσο και αν θεωρείται παρακινδυνευμένο να καταλήξει κανείς σε συμπεράσματα για ένα άρθρο διαβάζοντας μόνο τον τίτλο του, ο ίδιος ο τίτλος δίνει πολλές και χρήσιμες πληροφορίες εφόσον αποτελεί την «ταυτότητα» της έρευνας κωδικοποιημένη σε 1-2 σύντομες προτάσεις. Τι μπορούμε να μάθουμε από έναν τίτλο; Καταρχήν, το γνωστικό αντικείμενο στο οποίο εντάσσεται το άρθρο. Το είδος του άρθρου: ερευνητικό, βιβλιογραφικό ή θεωρητικό. Ίσως ακόμα εντοπίσουμε ενδείξεις για τον τρόπο διατύπωσης του ερευνητικού προβλήματος και τις μεταβλητές της έρευνας. Ας πάρουμε, για παράδειγμα, τους τίτλους: «Οικολογική θεώρηση στην Κοινωνική Ψυχολογία»³ και «Creativity and intrinsic motivation: Is perceived causal stability related to motivation to engage in a creative task?»⁴. Και οι δύο δηλώνουν σαφώς την επιμέρους θεματική περιοχή εντός της Κοινωνικής Ψυχολογίας, στην οποία αναφέρονται. Και από τους δύο μπορούμε να υπονοήσουμε το είδος του άρθρου: βιβλιογραφικό ή θεωρητικό στην πρώτη περίπτωση και ερευνητικό στη δεύτερη, όπου επιπλέον δηλώνονται ρητώς η ανεξάρτητη και η εξαρτημένη μεταβλητή, καθώς και ο μεθοδολογικός σχεδιασμός (το ερωτηματικό υπονοεί τη διατύπωση συγκεκριμένης υπόθεσης, οπότε πρόκειται πιθανώς για πειραματική έρευνα).

Μερικοί τίτλοι είναι αλήθεια ότι παραπλανούν. Μπορεί να είναι πολύ αφαιρετικοί ή αυθαίρετα γενικευτικοί, ακόμα και ασαφείς. Σε κάθε περίπτωση, το θολό τοπίο ξεκαθαρίζει διαβάζοντας την περίληψη. Αυτή αποτελεί σύντομη της έρευνας σε 150-200 λέξεις, συνοδευόμενες συνήθως από 3-4 λέξεις-κλειδιά για τη βιβλιογραφική αποδελτίωση του άρθρου. Η περίληψη περιέχει πληροφορίες αναφορικά με τον γενικό σκοπό και τους επιμέρους στόχους της έρευνας, το θεωρητικό πλαίσιο στο οποίο βασίστηκε, τους συμμετέχοντες, τις μετρήσεις που ελήφθησαν, τα βασικά συμπεράσματα και πιθανές μελλοντικές προεκτάσεις τους. Μια καλή περίληψη μπορεί να αξιοποιηθεί από τον αναγνώστη ακόμα κι αν αυτός δεν έχει τη δυ-

² Στον δικτυακό τόπο <http://www.socialpsychology.org/journals.htm#social> οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να βρουν εκτενή κατάλογο με διεθνή περιοδικά Κοινωνικής Ψυχολογίας. Ελληνική έκδοση, αλλά με άρθρα στη γαλλική και την αγγλική γλώσσα, είναι το Nouvelle Revue de Psychologie Sociale / New Review of Social Psychology, της Ελληνικής Εταιρείας Κοινωνικής Ψυχολογίας. Μεμονωμένα άρθρα και ειδικά τεύχη κοινωνιοψυχολογικού ενδιαφέροντος δημοσιεύονται, επίσης, στο περιοδικό *Ψυχολογία*, της Ελληνικής Ψυχολογικής Εταιρείας.

³ Γεώργας, Δ. (1999). Οικολογική θεώρηση στην Κοινωνική Ψυχολογία. *Ψυχολογία*, 6(2), 111-123.

⁴ Xenikou, A., & Furnham, A. (2003). Creativity and intrinsic motivation: Is perceived causal stability related to motivation to engage in a creative task? *New Review of Social Psychology*, 2(2), 170-178.

νατότητα πρόσβασης στο πλήρες κείμενο της δημοσίευσης, όπως συμβαίνει μερικές φορές στις διαδικτυακές αναζητήσεις – ωστόσο, ακόμα και μια καλή περίληψη δεν μπορεί να υποκαταστήσει το πλήρες κείμενο, όπως η διαφήμιση μιας ταινίας στα «προσεχώς» του κινηματογράφου δεν μπορεί να υποκαταστήσει την παρακολούθησή της (Jordan & Zanna, 1999).

Συνοψίζοντας, τα ερωτήματα στα οποία θα δώσει απαντήσεις η ανάγνωση του τίτλου είναι: Σε ποιο γνωστικό αντικείμενο εντάσσεται το άρθρο; Ποιο είναι το βασικό θεωρητικό υπόβαθρο; Πρόκειται για εμπειρική έρευνα ή για βιβλιογραφική ανασκόπηση; Επιπλέον, η περίληψη δίνει μια σφαιρική, αν και κάπως γενική, εικόνα του περιεχομένου της δημοσίευσης, γι' αυτό αποτελεί τον πρώτο στόχο κάθε υποψήφιου αναγνώστη, ανεξάρτητα από τα ειδικά ενδιαφέροντά του.

Εισαγωγή

Συνηθίζουμε να αποκαλούμε συμβατικά «Εισαγωγή» το θεωρητικό μέρος της έρευνας. Επομένως, η ενότητα αυτή είναι κάτι σαφώς παραπάνω από αυτό που υπονοεί ο μετριόπαθής τίτλος της (ο οποίος πολλές φορές δεν αναγράφεται καν στην αρχή του άρθρου). Στην Εισαγωγή οι συγγραφείς παρουσιάζουν το αντικείμενο της μελέτης τους. Από την επιλεκτική, πλην συστηματική ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, θεωρητικής και ερευνητικής, προκύπτει η αναγκαιότητα διεξαγωγής της έρευνας, καθώς και το νέο πεδίο της γνώσης που φιλοδοξεί να καλύψει. Είναι εντελώς λανθασμένη η αντίληψη ότι μια εμπειρική έρευνα δεν χρειάζεται να περιλαμβάνει βιβλιογραφική ανασκόπηση. Απλώς, η ενότητα αυτή λειτουργεί με διαφορετικό τρόπο σε άλλους τύπους δημοσιεύσεων.

Ενώ η Εισαγωγή αποτελεί βασικό μέρος μιας εμπειρική μελέτης, η ανάγνωσή της δεν είναι οπωσδήποτε κρίσιμη για μια πρώτη γενική κατανόηση των ευρημάτων. Έτσι, η προσέγγιση ενός άρθρου μπορεί να ξεκινήσει είτε από άλλες ενότητες που, κατά περίπτωση, ενδέχεται να ενδιαφέρουν περισσότερο, είτε να γίνει μια σύντομη ανάγνωση της Εισαγωγής με έμφαση σε σημεία-κλειδιά, όπως είναι η αρχή και το τέλος των παραγράφων (μια καλογραμμένη παράγραφος «δίνει το στίγμα της» ήδη από την εισαγωγική πρόταση, ενώ συνήθως ολοκληρώνεται με μία πρόταση-κατακλείδα). Είναι χρήσιμο στη φάση αυτή οι ενδιαφερόμενοι να υπογραμμίζουν τα κεντρικά σημεία ή να σημειώνουν συνοπτικούς τίτλους και σχόλια στα περιθώρια των παραγράφων, ώστε σε επόμενες αναγνώσεις να είναι σε θέση να αποκωδικοποιήσουν τα βασικά νοήματα με μια ματιά.

Υπάρχει, ωστόσο, ένα σημείο της Εισαγωγής, στο οποίο προτείνεται να σταθεί ο αναγνώστης ήδη κατά την πρώτη προσέγγιση ενός άρθρου. Πρόκειται για την τελευταία παράγραφο (ή παραγράφους) της ενότητας αυτής, όπου συνήθως αναφέρονται οι στόχοι της έρευνας, διατυπωμένοι ως συγκεκριμένες υποθέσεις ή, έστω, ως διερευνητικά ερωτήματα. Έτσι, γίνεται αμέσως γνωστό το αντικείμενο μελέτης, όπως προκύπτει από τα κενά, τις αντιφάσεις ή τα αναπάντητα ερωτήματα που έχουν θέσει προηγούμενες έρευνες ή θεωρίες.

Συνοψίζοντας, τα ερωτήματα που πρέπει να απαντήσει κανείς διαβάζοντας την Εισαγωγή είναι τα εξής: Ποιο θέμα μελετήθηκε και γιατί; Πώς συνδέεται το ζήτημα αυτό με προηγούμενες έρευνες και ποιο κενό έρχεται να καλύψει; Πώς προέκυψαν οι ερευνητικές υποθέσεις; Ποια ερωτήματα θα επιχειρήσουν να απαντήσουν οι συγγραφείς;

Μέθοδος

Σε μια δημοσίευση, η Μέθοδος συνήθως καταλαμβάνει σχετικά μικρή έκταση, η οποία αντιστοιχεί σε αντιστρόφως ανάλογο βαθμό σπουδαιότητας. Εδώ οι συγγραφείς μετατρέπουν τις ερευνητικές υποθέσεις σε ένα σύνολο συγκεκριμένων, ελέγξιμων ως προς τη διαψευσιμότητά τους προτάσεων. Δίνονται πληροφορίες σχετικά με τον τρόπο δειγματοληψίας

και τα βασικά δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων. Περιγράφονται τα ψυχομετρικά μέσα (π.χ. ερωτηματολόγια) ή ο χειρισμός των πειραματικών συνθηκών, καθώς και η διαδικασία συλλογής των δεδομένων. Συνήθως τα παραπάνω διαμορφώνονται σε αντίστοιχες επιμέρους ενότητες εντός της Μεθόδου: Δείγμα/Συμμετέχοντες, Μέσα Συλλογής Δεδομένων/Πειραματικοί Χειρισμοί, Διαδικασία.

Όλα τα παραπάνω στοιχεία δεν έχουν μεγάλη σημασία για όσους ενδιαφέρονται αποκλειστικά για τα συμπεράσματα της έρευνας. Είναι όμως εξαιρετικά χρήσιμα για ερευνητές που σκοπεύουν να μετρήσουν παρόμοιες μεταβλητές με αυτές που περιλαμβάνονται στην έρευνα (π.χ. φοιτητές που αναζητούν ψυχομετρικά μέσα ή σκοπεύουν να σχεδιάσουν ένα πείραμα για τη διπλωματική εργασία τους). Επομένως, οι πρώτοι ενδέχεται να προσπεράσουν βιαστικά την ενότητα αυτή, ενώ οι δεύτεροι θα πρέπει να προσεγγίσουν το άρθρο ξεκινώντας από αυτό ακριβώς το σημείο.

Από τη σκοπιά του ειδικού, η Μέθοδος είναι, θα λέγαμε, ο ακρογωνιαίος λίθος της επιστημονικής εγκυρότητας μιας έρευνας. Από τις πληροφορίες που προσκομίζουν οι συγγραφείς, καταλήγει κανείς σε συμπεράσματα σχετικά με την εγκυρότητα και την αξιοπιστία των μετρήσεων, τη δυνατότητα γενίκευσης των ευρημάτων, αλλά και τη διασφάλιση των προϋποθέσεων της επιστημονικής δεοντολογίας κατά τη διεξαγωγή της έρευνας.

Από τη σκοπιά του αναγνώστη, μια έμπειρη ματιά «ανάμεσα στις γραμμές» της Μεθόδου συχνά αποκαλύπτει εναλλακτικές ερμηνείες των ευρημάτων, οι οποίες δεν έχουν καμία σχέση με το θεωρητικό υπόβαθρο καθαυτό, αλλά αποδίδονται απλώς σε μεθοδολογικές επιλογές (π.χ. πειραματική έναντι συναφειακής προσέγγισης, ποσοτικά ή ποιοτικά δεδομένα) και περιορισμούς (μη αντιπροσωπευτικό δείγμα, μετρήσεις χαμηλής αξιοπιστίας, κλπ.). Πολλές αντιφάσεις και ανακολουθίες που εμφανίζονται στα αποτελέσματα συναφών ερευνών στη βιβλιογραφία αναιρούνται αν μελετήσει κανείς προσεκτικά τις παραλλαγές στο μεθοδολογικό σχεδιασμό. Ας δούμε ένα παράδειγμα: στο κλασικό όσο και αμφιλεγόμενο έργο του για την υποταγή στην εξουσία⁵, ο Stanley Milgram (1974) ανέφερε ότι μεγάλος αριθμός συμμετεχόντων ήταν έτοιμοι να προκαλέσουν ιδιαίτερα επώδυνο έως θανατηφόρο ηλεκτροσόκ στον πειραματικό συνεργό υπακούοντας απλώς στις εντολές ή τις παροτρύνσεις ενός προσώπου υψηλού κύρους. Πόσο μεγάλος ήταν ακριβώς ο αριθμός αυτός; Ελάχιστονες τροποποιήσεις στο χειρισμό της πειραματικής διαδικασίας μπορούσαν να προκαλέσουν δραματικά διαφορετικό αποτέλεσμα. Ο ίδιος ο Milgram σημειώνει 19 παραλλαγές, στις οποίες το ποσοστό υπακοής κυμάνθηκε από 2.5% μέχρι 65.5%! Είναι φανερό ότι αν ο αναγνώστης προσπεράσει τη Μέθοδο, δεν θα είναι σε θέση να κατανοήσει και να αξιολογήσει τα αποτελέσματα αυτών των ερευνών.

Συνοπτικά, τα ερωτήματα που πρέπει να απαντηθούν στην ενότητα της Μεθόδου είναι: Πώς μεταφράστηκε ο εννοιολογικός ορισμός του ερευνητικού προβλήματος σε λειτουργικό ορισμό; Πώς έγινε ο χειρισμός των ανεξάρτητων μεταβλητών; Με ποιο τρόπο έγιναν οι μετρήσεις; Πόσο έγκυρα και αξιόπιστα ήταν τα ψυχομετρικά μέσα που χρησιμοποιήθηκαν; Σε ποιο πληθυσμό και με ποιους περιορισμούς είναι γενικεύσιμα τα πορίσματα της έρευνας;

Αποτελέσματα

Στην ενότητα των Αποτελεσμάτων παρουσιάζονται οι στατιστικές αναλύσεις που διενεργήθηκαν προκειμένου να ελεγχθούν οι υποθέσεις της έρευνας. Οι περιγραφικοί στατιστικοί δείκτες και τα κριτήρια της επαγωγικής στατιστικής συνοψίζονται σε κείμενο, πίνακες ή/και σχήματα, κατά τρόπο άκρως τεχνοκρατικό και ...τρομοκρατικό για το μη εξοικειωμένο

⁵ Milgram, S. (1974). *Obedience to authority: An experimental view*. New York: Harper/Collins.

κοινό. Γι' αυτό εξάλλου αρκετοί εγκαταλείπουν (λανθασμένα!) αυτή την ενότητα πριν καν την ξεκινήσουν. Ωστόσο, πρέπει να γίνει σαφές ότι η πολυπλοκότητα των στατιστικών αναλύσεων δεν αυξάνει την εγκυρότητα μιας έρευνας, καθώς σε καμία περίπτωση δεν «διορθώνει» τυχόν μεθοδολογικές αδυναμίες και ανεπάρκειες. Επιπλέον, είναι καθήκον των συγγραφέων να «μεταφράζουν» ακόμα και τις πλέον δυσνόητες στατιστικές τεχνικές σε γλώσσα κατανοητή από τους μη ειδικούς, στο βαθμό βέβαια που αυτό είναι δυνατό (Bem, 2003). Ας δούμε ένα παράδειγμα ανάμειξης της στατιστικής διαλέκτου με την καθημερινή χρήση του λόγου:

«Οι προβλέψεις των ατόμων [σ. σχετικά με τον κίνδυνο από τον υιό HIV] υποβλήθηκαν σε Ανάλυση Διακύμανσης με σχέδιο μεταξύ ατόμων: 2(Εναλλαγή Συντρόφων: μονογαμικός/πολυγαμικός) X 2(Φύλο). Προέκυψε κύρια επίδραση για την Εναλλαγή Συντρόφων, $F(1, 76)=22.20, p=0.000$, σύμφωνα με την οποία υφίσταται μικρότερος κίνδυνος για τη μονογαμική (M.O.=30.25) απ' ό,τι για τον πολυγαμική (M.O.=47.25) ηρωίδα. Δεν υπήρξε κύρια επίδραση του φύλου ούτε αλληλεπίδραση του φύλου και εναλλαγής συντρόφου.⁶»

Ακόμα και ο πλέον μισητός εχθρός της στατιστικής μπορεί να καταλάβει, χωρίς καν να γνωρίζει το πειραματικό σχέδιο, ότι η πολυγαμική ηρωίδα θεωρήθηκε από τους συμμετέχοντες πως διατρέχει μεγαλύτερο κίνδυνο από τον υιό HIV, συγκριτικά με τη μονογαμική ηρωίδα, ενώ άντρες και γυναίκες συμφώνησαν σε γενικές γραμμές στις κρίσεις τους. Η φροντίδα του συγγραφέα να ορίσει με σαφήνεια τα επίπεδα των ανεξάρτητων μεταβλητών και να εξηγήσει τι δηλώνει η αύξηση ή η μείωση της βαθμολογίας της εξαρτημένης μεταβλητής κατέστησε το κείμενο κατανοητό, χωρίς να λείπουν τα (απαραίτητα) κριτήρια των στατιστικών ελέγχων που τεκμηριώνουν την ορθότητα των συμπερασμάτων του.

Μία εναλλακτική στρατηγική για τη διαχείριση του ...άγχους ανάγνωσης των Αποτελεσμάτων είναι η αξιοποίηση των πινάκων και των σχημάτων. Στα περισσότερα περιοδικά, οι προδιαγραφές για την κατασκευή πινάκων και σχημάτων είναι αρκετά αυστηρές. Οι μεταβλητές και οι κλίμακες μέτρησης πρέπει να επεξηγούνται λεπτομερώς σε ειδικές υποσημειώσεις, ενώ τα σχήματα δίνουν μια γραφική απεικόνιση που βοηθά στην πρόσληψη του νοήματος. Όταν, λοιπόν, το κείμενο βρίθεται τεχνικών όρων, αριθμών και άλλων ακατάληπτων συμβόλων, οι πίνακες και τα σχήματα μπορεί να είναι ιδιαίτερα χρήσιμα, προσφέροντας επιπλέον το πλεονέκτημα της γρήγορης προεπισκόπησης των ευρημάτων.

Είναι αλήθεια ότι η στατιστική είναι ανυπεράσπιστη στις αυθαίρετες υπερβάσεις και παρερμηνείες που συνεπάγεται η κατάχρησή της – κι αυτό δυσκολεύει ακόμα περισσότερο την κατανόηση των ευρημάτων, αν και δεν αποτελεί δικαιολογία για την παραίτηση του αναγνώστη από την ενότητα αυτή. Μια ασφαλιστική δικλείδα (όχι εντελώς απαραβίαστη, αλλά πάντως αρκετά αποτελεσματική) αποτελεί η «τυφλή» κρίση, στην οποία υποβάλλονται όλα τα προς δημοσίευση άρθρα από καταξιωμένους ακαδημαϊκούς-ερευνητές, ώστε να τηρούνται οι σχετικές προδιαγραφές σε υψηλό επίπεδο⁷.

Συμπερασματικά, όταν κανείς διαβάζει τα Αποτελέσματα μιας ερευνητικής μελέτης, καλείται να απαντήσει τα εξής ερωτήματα: Ποια ήταν τα κυριότερα ευρήματα; Τι συνέβη με

⁶ Πηγή: Κορδούτης, Π. Σ. (1999). Διομαδική στρέβλωση στη χρήση πληροφοριών για την πρόγνωση κινδύνου από τον HIV. *Ψυχολογία*, 6(2), 195-212.

⁷ Βεβαίως, κι αυτή ακόμα η διαδικασία της «τυφλής» κρίσης έχει κάποια περιθώρια ελαστικότητας. Αρκεί να ρίξει κανείς μια ματιά στο πραγματικά μεγάλο εύρος διακύμανσης του ποσοστού απόρριψης των υποβαλλόμενων εργασιών, για να διαπιστώσει ότι όλα τα επιστημονικά περιοδικά δεν είναι ίδια. Μάλιστα, όσο υψηλότερο το ποσοστό απόρριψης, τόσο πιο καταξιωμένο θεωρείται ένα περιοδικό. Ενδεικτικά, περίπου το 74% του συνόλου των άρθρων που υποβλήθηκαν για δημοσίευση στα περιοδικά του American Psychological Association το 2004 απορρίφθηκαν (APA, 2005).

τις ερευνητικές υποθέσεις, επιβεβαιώθηκαν ή διαψεύστηκαν; Παρέχουν οι συγγραφείς τις αναγκαίες εμπειρικές αποδείξεις που να στηρίζουν τα συμπεράσματά τους; Υπήρξαν μήπως παράπλευρα ή απροσδόκητα ευρήματα στην έρευνα; Προσοχή: η ερμηνεία των στατιστικών αναλύσεων δεν αποτελεί μέρος των Αποτελεσμάτων (όπου η παρουσίαση περιορίζεται σε αυστηρά περιγραφικό επίπεδο), αλλά εντάσσεται στη Συζήτηση, η οποία ακολουθεί αμέσως μετά.

Συζήτηση

Μια καλογραμμένη Συζήτηση ξεκινά συνοψίζοντας τα βασικά ευρήματα της έρευνας και επιχειρώντας μια πρώτη αξιολόγηση σχετικά με το εάν τα ευρήματα αυτά υποστηρίζουν τις ερευνητικές υποθέσεις. Ίσως πρόκειται για τη δυσκολότερη, από συγγραφικής απόψεως, ενότητα ενός άρθρου, με την έννοια ότι απαιτείται ένας συνδυασμός ικανοτήτων, μεταξύ άλλων, σύνθεσης (των ευρημάτων κατ' αντιπαράθεση προς αυτά της συναφούς βιβλιογραφίας), κριτικής θεώρησης (των πιθανών προτεινόμενων ερμηνειών), γενίκευσης (μέχρι εκεί που επιτρέπει η μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε) και διορατικότητας (όσον αφορά τις μελλοντικές προεκτάσεις αξιοποίησης των ευρημάτων). Όλα αυτά δοσμένα με λόγο απλό, απαλλαγμένο από στατιστικούς όρους και απέριττα λιτό, όπου κάθε λέξη πρέπει να «λέει κάτι» (Strunk, White & Angell, 1999). Ο χαρακτήρας αυτός της Συζήτησης κάνει πολλούς αναγνώστες να προτιμούν να διαβάσουν πρώτα την εισαγωγή ή το συμπέρασμα αυτής της ενότητας, ώστε να αποφασίσουν εάν αξίζει τον κόπο να προχωρήσουν σε πιο σχολαστική, σε βάθος ανάγνωση του άρθρου. Από αυτή την άποψη, ο λειτουργικός ρόλος της Συζήτησης προσομοιάζει με αυτόν της Περίληψης.

Αφού αποφασίσει κανείς ότι το περιεχόμενο της Συζήτησης εμπίπτει εντός των ενδιαφερόντων του, η ανάγνωση της ενότητας αυτής θα τον φέρει σε επαφή με το πιο συναρπαστικό ίσως μέρος του άρθρου, από το οποίο μπορεί να αντλήσει ιδιαίτερα πλούσιο υλικό, είτε για ερευνητικούς σκοπούς, είτε για εφαρμογές και παρέμβαση στους χώρους όπου δραστηριοποιούνται οι επαγγελματίες ψυχολόγοι. Έτσι, η προσέγγιση μιας ερευνητικής μελέτης μπορεί να γίνει κυκλικά, από τη Συζήτηση στην Εισαγωγή, τη Μέθοδο, τα Ευρήματα και πάλι στη Συζήτηση, με έμφαση στις ενότητες που αφορούν περισσότερο κάθε ενδιαφερόμενο.

Από το άλλο μέρος, η Συζήτηση είναι και αρκετά «απαιτητική» ενότητα για τον αναγνώστη, ο οποίος ίσως χρειαστεί να επιστρατεύσει στο μέγιστο βαθμό τις ειδικές γνώσεις και την κριτική του ικανότητα – όχι για την απλή κατανόηση, αλλά για την *αξιολόγηση* των ερμηνειών που παρέχουν οι συγγραφείς, των συμπερασμάτων στα οποία καταλήγουν και των προτάσεων που καταθέτουν. Είναι γεγονός ότι καμία έρευνα δεν εξαντλεί το θέμα της. Επιπλέον, όλες οι έρευνες είναι «ανοιχτές» στην κριτική, τουλάχιστον σε κάποιο επίπεδο. Η όποια προσφορά τους δεν βρίσκεται στην οριστική επίλυση των προβλημάτων με τα οποία καταγίνονται, αλλά στο ότι – στην καλύτερη περίπτωση – προεκτείνουν σε κάποιο βαθμό και με ορισμένη πιθανότητα την επιστημονική γνώση (Cohen, 1990). Όμως η εκφορά κρίσεων σχετικά με το κατά πόσο οι συγγραφείς έφεραν σε πέρας τους στόχους τους με επιτυχία, εάν και με ποιο τρόπο τα εμπειρικά ευρήματα συμβάλλουν στη θεωρητική θεμελίωση της γνώσης ή μήπως, αντίθετα, η μελέτη χαρακτηρίζεται από αδυναμίες και ανεπάρκειες σε διάφορους τομείς, αυτά είναι ερωτήματα που δεν έχουν εύκολες ούτε μονοσήμαντες απαντήσεις.

Τα παραπάνω δεν σημαίνουν ότι μόνο οι έμπειροι αναγνώστες είναι ικανοί να προσεγγίσουν σε βάθος τη Συζήτηση ενός ερευνητικού άρθρου. Δεν χρειάζεται να έχει κανείς υπερβολικά επιφυλακτική στάση κριτικής και αμφισβήτησης απέναντι σε μια εμπειρική έρευνα. Εξάλλου, η διαδικασία της «τυφλής» κρίσης, συχνά από δύο ειδικούς αξιολογητές, διασφαλίζει στις περισσότερες περιπτώσεις τα ελάχιστα κριτήρια επιστημονικής επάρκειας

των δημοσιεύσεων ενός περιοδικού. Μάλιστα, ένας πρωτοετής φοιτητής, π.χ., είναι πιθανόν ότι θα ωφεληθεί αναλογικά πολύ περισσότερο από ό,τι ένας έμπειρος ακαδημαϊκός από τη σχολαστική ανάγνωση της Συζήτησης. Αλλά, ο δεύτερος θα είναι σε θέση να αποδελτιώσει την ουσία του άρθρου με μεγαλύτερη ευχέρεια από τον πρώτο, κυρίως λόγω προηγούμενης εμπειρίας στην ανάγνωση και τη συγγραφή επιστημονικών κειμένων.

Εν κατακλείδι, κάθε αναγνώστης της Συζήτησης ενός άρθρου θα αναζητήσει απαντήσεις στα εξής ερωτήματα: Ποια συμπεράσματα προκύπτουν από την έρευνα; Βρίσκονται σε συμφωνία ή σε αντίθεση με προηγούμενες βιβλιογραφικές αναφορές; Πώς ερμηνεύονται τυχόν μη αναμενόμενα, με βάση τις αρχικές υποθέσεις, ευρήματα; Ποια είναι η συνεισφορά των συγγραφέων στην καλύτερη κατανόηση του θέματος που μελέτησαν; Προσφέρουν προτάσεις πρακτικής αξιοποίησης των ευρημάτων και μελλοντικές προεκτάσεις για περαιτέρω έρευνα;

Βιβλιογραφία

Θα αναρωτηθεί κάποιος, τι είδους πληροφορίες μπορεί να πάρουμε από τη Βιβλιογραφία που επισυνάπτεται στο τέλος ενός άρθρου; Κι όμως, η Βιβλιογραφία έχει χρησιμότητα πέραν του (αυτονόητου) εντοπισμού βιβλιογραφικών πηγών που ενδιαφέρουν τον αναγνώστη. Ένα γρήγορο «ξεφύλλισμα» της Βιβλιογραφίας μας δίνει μια πρώτη εικόνα για την έρευνα. Για παράδειγμα, σε ποιο συμπέρασμα θα κατέληγε ο αναγνώστης για ένα άρθρο-βιβλιογραφική ανασκόπηση, εάν διαπίστωνε ότι η πιο πρόσφατη παραπομπή έχει δημοσιευθεί πριν από 7-8 χρόνια; Προφανώς, το άρθρο αυτό δεν είναι επαρκώς ενημερωμένο (ή το επιστημονικό ενδιαφέρον γύρω από το υπό μελέτη θέμα έχει ατονήσει).

Τι είδους βιβλιογραφικές πηγές χρησιμοποιήθηκαν; Μήπως υπάρχουν περισσότερα Εγχειρίδια (Handbooks) ή κεφάλαια βιβλίων, παρά άρθρα επιστημονικών περιοδικών; Τότε ίσως οι γνώσεις του συγγραφέα να έχουν αποκτηθεί κυρίως με έμμεσο τρόπο, από ανασκοπήσεις και θεωρητικά άρθρα, και όχι τόσο απευθείας από τις ίδιες τις ερευνητικές δημοσιεύσεις.

Η γλώσσα των βιβλιογραφικών αναφορών ενέχει κάποιες επιπλέον ενδείξεις. Άρθρο χωρίς ελληνόφωνη βιβλιογραφία ίσως να σημαίνει ότι το υπό μελέτη θέμα δεν έχει τεθεί προηγουμένως στη χώρα μας και, άρα, η δυνατότητα γενίκευσης των πορισμάτων στην ελληνική πραγματικότητα μένει να διερευνηθεί. Η γλώσσα των βιβλιογραφικών πηγών συχνά δηλώνει αντίστοιχες «σχολές» εντός της Κοινωνικής Ψυχολογίας (π.χ., η γαλλική Κοινωνική Ψυχολογία είναι αρκετά διαφορετική από την αγγλοσαξωνική, από πολλές απόψεις). Ακόμα και τον ...συγγραφέα ενός άρθρου μπορεί καμιά φορά να μαντέψει κανείς από τη Βιβλιογραφία: συνήθως είναι αυτός που το όνομά του εμφανίζεται με τη μεγαλύτερη συχνότητα στις παραπομπές!

Επιγραμματικά, τα ερωτήματα που τίθενται στην ενότητα της Βιβλιογραφίας έχουν περίπου ως εξής: Έχει καλύψει ο συγγραφέας επαρκώς το θέμα του; Προσφέρει πρόσφατες, ενημερωμένες πηγές ή/και κλασικές παραπομπές; Υπενθυμίζεται ότι ο κατάλογος της Βιβλιογραφίας δεν είναι ενδεικτικός, αλλά περιλαμβάνει μόνο τις πηγές, οι οποίες αναφέρονται στο κείμενο του άρθρου και, άρα, αξιοποιήθηκαν για τη συγγραφή του.

Παραλλαγές σε ένα θέμα

Μέχρι αυτό το σημείο υποθέσαμε, για χάρη της απλότητας, ότι κάθε δημοσίευση αντιστοιχεί σε μία μόνο ερευνητική μελέτη. Όμως δεν είναι λίγες οι φορές που στο ίδιο άρθρο συνοψίζονται τα αποτελέσματα περισσότερων από μίας, συνήθως 2-3 διαδοχικών ερευνών πάνω στο ίδιο ή σε συναφές αντικείμενο. Τέτοιες δημοσιεύσεις, μάλιστα, παρουσιάζουν αυ-

ξημένο θεωρητικό και χρηστικό ενδιαφέρον, εφόσον οι συγγραφείς έχουν τη δυνατότητα να απαντήσουν σε πιο γενικές υποθέσεις, ενώ οι αναγνώστες βρίσκουν περισσότερες και πιο συστηματικά οργανωμένες πληροφορίες για το θέμα που τους ενδιαφέρει.

Στις παραπάνω περιπτώσεις, η διάρθρωση της εργασίας μπορεί να διαφέρει ελαφρώς από την κλασική δομή που περιγράψαμε, δηλ. Εισαγωγή, Μέθοδος, Αποτελέσματα, Συζήτηση. Ενδέχεται οι συγγραφείς να διατηρήσουν σταθερή την εσωτερική οργάνωση κάθε επιμέρους έρευνας και να προσθέσουν, επιπλέον, μία γενική εισαγωγή και μία γενική συζήτηση στην αρχή και στο τέλος του κειμένου, αντίστοιχα. Με αυτό τον τρόπο έχουν τη δυνατότητα να καταδείξουν τον ίδιο το λόγο συνύπαρξης περισσότερων από μίας ερευνών στο ίδιο άρθρο, να θέσουν ευρύτερους προβληματισμούς και να καταλήξουν σε πιο σφαιρικά συμπεράσματα, με πιο στέρεες ίσως θεωρητικές και πρακτικές προεκτάσεις.

Στις πιο αυστηρές προδιαγραφές για την αποδοχή ενός άρθρου προς δημοσίευση περιλαμβάνονται οι περιορισμοί αναφορικά με την έκταση του κειμένου⁸. Επομένως, οι συγγραφείς μπορεί να κρίνουν σκόπιμο να συμπυκνώνουν τα Αποτελέσματα και τη Συζήτηση σε μία ενότητα, παραθέτοντας πιθανές ερμηνείες για τα βασικά ευρήματα αμέσως μετά την παρουσίαση των στατιστικών αναλύσεων. Αντίστοιχο θύμα «δίαιτας» μπορεί να πέσει η Μέθοδος, όπου π.χ. οι επιμέρους ενότητες, Μέσα Συλλογής Δεδομένων και Διαδικασία, μπορούν σχετικά εύκολα να αποτελέσουν ενιαίο κείμενο, ως Μέσα και Διαδικασία Συλλογής Δεδομένων. Ακόμα, η ύπαρξη γενικής εισαγωγής δίνει τη δυνατότητα περιορισμού της αντίστοιχης ενότητας σε κάθε μεμονωμένη έρευνα, όπου πλέον αναφέρονται κατευθείαν οι συγκεκριμένοι επιμέρους στόχοι χωρίς εκτενή βιβλιογραφική ανασκόπηση. Πάντως, επισημαίνεται ότι κάθε απόπειρα συντόμευσης του κειμένου δεν πρέπει να αποβαίνει σε βάρος της ακρίβειας των πληροφοριών και, κυρίως, της τεκμηρίωσης όλων εκείνων των σημείων που αποτελούν κριτήρια της επιστημονικής επάρκειας μιας ερευνητικής μελέτης.

Εύκολα συνάγεται ότι ο πιο πρόσφορος τρόπος για μια πρώτη προσέγγιση παρόμοιων άρθρων είναι η ανάγνωση (εκτός από τον τίτλο και την περίληψη) της Γενικής Συζήτησης και, δευτερευόντως, της Γενικής Εισαγωγής (ειδικά των τελευταίων παραγράφων της). Από τις πληροφορίες που θα εντοπίσει εκεί, ο αναγνώστης θα αποφασίσει κατά πόσο τον αφορά η ενδελεχής μελέτη κάθε επιμέρους έρευνας που περιλαμβάνεται στη δημοσίευση.

Μια άλλη παραλλαγή ερευνητικής μελέτης, με αυξανόμενο μερίδιο δημοσιεύσεων τα τελευταία χρόνια, είναι η μετα-ανάλυση. Όπως υπονοεί ο τίτλος της, πρόκειται για ένα σύνολο μεθόδων και στατιστικών τεχνικών με τις οποίες είναι δυνατή η επεξεργασία των αποτελεσμάτων από πολλές μεμονωμένες έρευνες που έχουν κατά καιρούς διεξαχθεί πάνω σε ένα θέμα, περίπου με τον ίδιο(;) τρόπο που μία έρευνα επεξεργάζεται τα δεδομένα από έναν αριθμό συμμετεχόντων. Γίνεται αμέσως φανερό ότι ένα τέτοιο εγχείρημα προσκρούει σε πολλά και δυσεπίλυτα προβλήματα, όπως η ανομοιογένεια των ψυχομετρικών μέσων και των κλιμάκων μέτρησης, η συγκρισιμότητα των δειγμάτων και η διαφορετική ερμηνεία των ευρημάτων, ανάλογα με το χρόνο και τις συνθήκες διεξαγωγής κάθε έρευνας, για να αναφέρουμε μόνο μερικά.

⁸ Μια από τις μεγαλύτερες δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι συγγραφείς αυτού του κεφαλαίου όταν εργάζονται με τους φοιτητές τους, είναι να τους εξηγήσουν με πειστικό τρόπο ότι μια επιστημονική μελέτη δεν ξεπερνά συνήθως τις 25-30 σελίδες με διπλό διάστιχο, μαζί με τη βιβλιογραφία, τους πίνακες και τα σχήματα. Το ότι ένας συγγραφέας έχει να παρουσιάσει αυξημένο όγκο δεδομένων δεν δικαιολογεί σε καμία περίπτωση την παραχώρηση περισσότερου χώρου για το άρθρο του στις σελίδες ενός περιοδικού. Αντίστοιχοι περιορισμοί ισχύουν και για άλλους τρόπους παρουσίασης μίας επιστημονικής έρευνας, όπως π.χ. στα συνέδρια, όπου ο μέσος διαθέσιμος χρόνος για κάθε ομιλητή δεν υπερβαίνει τα 15 λεπτά της ώρας.

Η λεπτομερής περιγραφή των τεχνικών της μετα-ανάλυσης βρίσκεται πέραν των στόχων του παρόντος κεφαλαίου. Αυτό που ενδιαφέρει τον σύντομο χρηστικό οδηγό μας, είναι ότι η δομή ενός τέτοιου άρθρου δεν αποκλίνει ιδιαιτέρως από την ήδη γνωστή και καθιερωμένη διαδοχή των ενοτήτων που περιγράψαμε ήδη παραπάνω. Διαφέρει όμως το περιεχόμενο, κυρίως της Μεθόδου (όπου το «δείγμα» συνιστούν πλέον οι έρευνες που επιχειρείται να αναλυθούν) και των Αποτελεσμάτων (όπου χρησιμοποιούνται στατιστικοί δείκτες με τους οποίους το ευρύτερο κοινό είναι ίσως λιγότερο εξοικειωμένο)⁹. Εννοείται ότι τα συμπεράσματα που προκύπτουν από τέτοιας έκτασης μελέτες, παρά τις μεθοδολογικές δυσκολίες που μετριάζουν τη φιλοδοξία γενίκευσης των ευρημάτων, είναι μεγάλης σπουδαιότητας καθώς αναδεικνύουν γενικότερες τάσεις και παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες – όχι μόνο για το αντικείμενο των ερευνών καθαυτό, αλλά και για σημαντικά ζητήματα μεθοδολογίας, όπως π.χ. η μεροληψία των ερευνητών ή η αξιοπιστία των μετρήσεων. Επομένως, η αναζήτηση και σχολαστική μελέτη τους προτείνεται ανεπιφύλακτα.

Αντί επιλόγου

Τι προκύπτει, λοιπόν, από την περιπλάνησή μας στους δαιδαλώδεις διαδρόμους της επιστημονικής έρευνας; (για να θέσουμε εις εαυτούς τα κριτήρια ανάγνωσης που απευθύναμε προς άλλους ερευνητές.) Ο οδηγός αυτός δεν είναι, βέβαια, ερευνητικός αλλά πραγματεύεται τον τρόπο ανάγνωσης μιας ερευνητικής μελέτης. Παρουσιάζοντας τη δομή μιας τυπικής δημοσίευσης σε επιστημονικό περιοδικό και αντλώντας παραδείγματα από τα ερευνητικά πεδία της Κοινωνικής Ψυχολογίας, προσπαθήσαμε να εντοπίσουμε σε ποια σημεία θα πρέπει ο αναγνώστης να δίνει έμφαση, με ποιο τρόπο να προσεγγίζει εν γένει μια εμπειρική μελέτη, ανάλογα με τους στόχους, τα εφόδια, την προηγούμενη εξοικείωση και τις επιδιώξεις του.

Θα συμφωνήσουμε με τον Bem (2003), ο οποίος με γλαφυρό τρόπο παρομοιάζει τη δομή ενός ερευνητικού άρθρου με το σχήμα της κλεψύδρας: ξεκινά με γενικές διατυπώσεις, εστιάζεται προοδευτικά σε συγκεκριμένα θέματα μεθοδολογίας και μετρήσεων και στη συνέχεια ξεδιπλώνεται εκ νέου, για να καταλήξει σε συμπεράσματα ευρύτερου ενδιαφέροντος και προοπτικής. Οι Jordan και Zanna (1999) παραλληλίζουν την ερευνητική αναφορά με τη διήγηση μιας ιστορίας, η οποία ξετυλίγεται πάντα σε δύο επίπεδα: την περιγραφή των γεγονότων που συνέβησαν και την εξήγηση του γιατί συνέβησαν. Χωρίς προτεινόμενες ερμηνείες, τα δεδομένα παραμένουν απλές διαδοχές παρατηρήσεων άνευ σκοπιμότητας και εσωτερικής συνοχής. Από το άλλο μέρος, δίχως στέρεη και μεθοδική καταγραφή των δεδομένων, οι όποιες απόπειρες ερμηνείας τους είναι μετέωρες και κινδυνεύουν να καταλήξουν να ενισχύουν άρρητες «επιστημονικές» θεωρίες και στερεότυπα της τρέχουσας ιδεολογίας.

Είναι γεγονός ότι οι κοινωνικοί ψυχολόγοι δεν δημοσιεύουν τις έρευνές τους απλώς και μόνο για να κοινοποιήσουν τη γνώση που αποκόμισαν. Πέρα από την πληροφόρηση, σκοπός τους είναι να πείσουν τον αναγνώστη ότι οι ιδέες τους είναι σωστές και οι προτεινόμενες ερμηνείες τους χρήσιμες (Sternberg, 1995). Στην άλλη όχθη, ο αναγνώστης στέκεται με αναπόφευκτα κριτική διάθεση απέναντι σε αυτή τη διαρκώς αυξανόμενη ερευνητική παραγωγή, προσπαθώντας να αποδελτιώσει ό,τι τον ενδιαφέρει περισσότερο και συγχρόνως είναι μεθοδολογικά έγκυρο και πρακτικά χρήσιμο.

Μια εμπειρική μελέτη μπορεί να κινητοποιήσει τον αναγνώστη με πολλούς τρόπους:

⁹ Ένα παράδειγμα εφαρμογής των μετα-αναλυτικών τεχνικών στην Κοινωνική Ψυχολογία προσφέρουν οι Richard, Bond και Stokes-Zoota (2003), οι οποίοι επιχειρούν να συνοψίσουν, ούτε λίγο ούτε πολύ, τα αποτελέσματα 25.000 κοινωνιοψυχολογικών ερευνών που διεξήχθησαν σε διάρκεια 100 χρόνων, περιλαμβάνοντας αναφορές σε 322 μετα-αναλύσεις κοινωνιοψυχολογικών φαινομένων!

κατευθύνει τη μελλοντική έρευνα προς τον έλεγχο νέων υποθέσεων, πυροδοτεί μια σειρά εφαρμογών που δοκιμάζουν στην πράξη τα όρια των ερευνητικών πορισμάτων, ενδεχομένως σε νέα πλαίσια και με τροποποιήσεις στον αρχικό σχεδιασμό που οι ερευνητές δεν είχαν αρχικά φανταστεί. Αν τα παραπάνω ακούγονται γοητευτικά, οι συγγραφείς αυτού του οδηγού αποδέχονται ευχαρίστως τη θετική προκατάληψη που τους διακατέχει απέναντι στη διαδικασία παραγωγής και διάδοσης της επιστημονικής γνώσης, με όλες τις αδυναμίες και τους περιορισμούς που αναμφισβήτητα μπορεί να της προσάψει κανείς. Καλωσορίσατε στο θαυμαστό κόσμο της κοινωνιοψυχολογικής έρευνας!

Βιβλιογραφία

- American Psychological Association (2001). *Publication manual*. Washington, DC: APA.
- American Psychological Association (2005). Summary report of division journal operations, 2004. *American Psychologist*, 60(5), 560-561.
- Bem, D. J. (2003). Writing the empirical journal article. In J. M. Darley, M. P. Zanna, & H. L. Roediger III (Eds.). (2003). *The compleat academic: A practical guide for the beginning social scientist* (2nd ed., pp. 171-201). Washington, DC: APA.
- Cohen, J. (1990). Things I have learned (so far). *American Psychologist*, 45, 1304-1312.
- Cone, J. D., & Foster, S. L. (1993). *Dissertations and theses from start to finish: Psychology and related fields*. Washington, DC: APA.
- Jordan, C. H., & Zanna, M. P. (1999). How to read a journal article in Social Psychology. In R. F. Baumeister (Ed.), *The self in Social Psychology* (pp. 461-470). Philadelphia, PA: Psychology Press.
- Κομίλη, Α. (1989). *Βασικές αρχές και μέθοδοι επιστημονικής έρευνας στην Ψυχολογία*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (1991). *Γλωσσολογία και λογοτεχνία. Από την τεχνική στην τέχνη του λόγου*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Παρασκευόπουλος, Ι. Ν. (1993). Συγγραφή της ερευνητικής μελέτης. Στο Ι. Ν. Παρασκευόπουλος, *Μεθοδολογία επιστημονικής έρευνας* (Τόμ. 2, σελ. 145-188). Αθήνα: Αυτοέκδοση.
- Richard, F. D., Bond, C. F., Jr., & Stokes-Zoota, J. J. (2003). One hundred years of Social Psychology quantitatively described. *Review of General Psychology*, 7(4), 331-363.
- Sternberg, R. J. (1995). *The psychologist's companion: A guide to scientific writing for students and researchers* (3rd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Sternberg, R. J. (2005). *Reviewing scientific works in psychology*. Washington, DC: APA.
- Strunk, W., Jr., White, E. B., & Angell, R. (1999). *The elements of style* (4th ed.). Boston, MA: Allyn & Bacon.